

FAN, TA'LIM VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI

ISSN: 2181-1776

Yulduzxon Kabiljonova Shaamirova¹

¹ Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti
"Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi va psixologiyasi"
kafedrasi dotsenti

BOLANING YOMONI BO'LMAYDI

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinflardagi tarbiyasi qiyin, muammoli o'quvchilar bilan ishlashdagi bir qator ahamiyat berish kerak bo'lgan jihatlar va ularga berilgan yechimlar haqida fikrlar bayon etilgan.

Tayanch so'zlar. Salbiy munosabat, ko'nikma, jazo, nojo'ya ish, tahlikaga tushish, tuyg'u, ikkiyuzlamachilik.

ПЛОХОГО РЕБЁНКА НЕ БЫВАЕТ

Аннотация. В этой статье обсуждается ряд аспектов которые необходимо учитывать при работе с проблемными учениками, и в конце статьи даны их решение.

Ключевые слова: Отрицательное отношение, привычка, наказание, нехороший поступок, беспокойствие, эмоции, лицемерие.

THE CHILD WILL NOT BE SAFE

Annotatsion. This article discusses a number of aspects to consider when working with problem swimmers and the solutions offered to them after their primary education.

Key words: Negative, attitude, habit, punishment, bad deed, anxiety, emotions, licimerism

Kirish. Inson xulq atvori, psixologik xususiyatlari bilan bog‘liq masala insoniyatni qadim zamonlardan buyon qiziqtirib kelgan. Bu sohada izlanish olib borgan ko‘plab olimlar insonning tug‘ilganidan boshlab shakllanishi bilan bog‘liq barcha hodisalarni o‘rganishni tadqiq qilish orqali, uning o‘ta murakkab jihatlarini kashf etgan. Haqiqatdan ham, inson xulq-atvorining jamiyatda belgilangan hayotiy normal mezonlarda og‘ishi, buzilishi bilan bog‘liq muammoni psixologiya fani o‘rganadi.

Bola tarbiyasi buzilishining asosiy ijtimoiy-psixologik sabablaridan biri ularda ta‘lim olishga nisbatan salbiy munosabatning paydo bo‘lishidir. Odatda bunday munosabatning paydo bo‘lishiga boshqa sabablar ham ta‘sir ko‘rsatishi mumkin.

Jumladan, bular o‘quv faoliyati usuli, malakalari to‘la tarkib topmaganligi sababli nisbiy bilim olish bilan qanoat hosil qilish, o‘zlashtirish qobiliyatining sust rivojlanganligi, muayyan vaziyatlarda hukm va xulosa chiqarishda qiyinchilikka duch kelish, o‘qituvchilar tomonidan o‘quvchiga obyektiv baho bermaslik, o‘qituvchining bola individual imkoniyatiga yetarlicha e‘tibor bermasligi, o‘qitish saviyasining pastligi, darslarning qiziqarsiz o‘tilishi va boshqalardir.

Hozirgi kunda uzluksiz ta‘lim tizimida sifat bosqichiga o‘tilgan ekan, o‘quvchilar va o‘qituvchilar oldiga barcha turdagi ta‘lim dasturlarini davlat ta‘lim standartlari asosida o‘zlashtirish talablari qo‘yilmoqda. Ta‘lim mazmunida aks ettirilgan bilim, ko‘nikma va malakalarni egallash esa dars intizomiga rioya qilish bilan chambarchas bog‘liqdir. Lekin ta‘lim jarayonida o‘qituvchilar, sinf rahbarlari, ota-onalar umumta‘lim maktablari o‘quvchilarining o‘qishni istamasligi, darslarni

qoldirish, mahallada yoshi katta bolalar bilan to‘planish, qizlarga qarata bema’ni gaplar gapirish, uyga kech kirish, cho‘ntagida begona narsalarni olib yurish hollariga tez-tez duch kelmoqdalar.

Bunday holda bolalarda maktab bilan bog‘liq barcha narsalarga salbiy munosabat yuzaga keladi. Masalan darsga kech kirishi, vazifalarni qilmasligi, ot-onalar majlisiga ularni aytib kelmasligi, qo‘shimcha darslarga va tadbirlarga qatnashmasligi, forma kiyib kelmasligi, bahonalarni har qadamda to‘qishi va h.k.

Amalda shunday o‘quvchilar ham uchraydiki, ular sinf rahbari yoki o‘qituvchining pedagogik ta’siriga qarshilik qiladilar. Ular maktabdagi dars vaqtida o‘qishni xoxlamaydilar, uy vazifalarini bajarmaydilar (vaholanki ularning qobiliyatlari yetarli bo‘lsada) keyinchalik esa o‘zlarini oqlash uchun turli bahonalar topadilar. Odatda, bunday o‘quvchilarga nisbatan qo‘llangan jazolar ularga vaqtinchalik ta’sir ko‘rsatadi, keyin esa hammasi takroran boshlanadi, darslarga bo‘lgan salbiy munosabat esa o‘zgarmaydi. Shu bilan birga, jazodan qo‘rquv, o‘qituvchi va o‘rtoqlari tomonidan kulgi, yomon baholar bilan ta’sir ko‘rsatilayotgan o‘qish hech qanday yaxshi natija bermaydi.

Asosiy qism. Bugungi kunda maktablarda o‘quvchi-o‘smirlarning darsga bo‘lgan salbiy munosabati muammosi yetarli darajada dolzarb hisoblanadi. Salbiy munosabatning o‘zi o‘rganishga bo‘lgan motivatsiyaning pastligi bilan, faqat natijaga (juda bo‘lmasa past bahoga) bo‘lgan qiziqishning mavjudligi bilan, qiyinchiliklarni yengib o‘tishni istamaslik yoki eplay olmaslik bilan, o‘quv ishlariga, o‘qituvchilarga, umuman maktab muhitiga nisbatan salbiy hissiyotli munosabat bilan tavsiflanadi.

Ushbu muammoni o‘rganayotgan zamonaviy pedagoglar ilmiy ishlarining ko‘pchiligida quyidagi umumiy sabablar ko‘rsatib o‘tiladi:

- o‘quv-tarbiya jarayoni, darsni rejalashtirish, tashkil qilish va o‘tkazishning kamchiliklari, shaxsiy psixologik xususiyatlari;
- o‘smirlarda o‘qish, o‘rganishga bo‘lgan qiziqishning butkul yo‘qligi;
- o‘quv ishlariga va o‘qituvchining topshiriqlarini bajarishga bo‘lgan motivatsiyaning pastligi.

Nazarimizda, o'quvchi-o'smirlarning o'qishga bo'lgan munosabati ularning qiziqishi, tafakkurining rivojlanishi, shaxs sifatida o'z o'ziga baho berishi, fan bo'yicha bilimlarining hajmi va mustahkamligiga to'g'ridan to'g'ri bog'liq. Shu bilan bir qatorda, o'smirlarning u yoki bu fanga bo'lgan munosabati ko'pchilik hollarda shu fanni o'qitayotgan o'qituvchiga bo'lgan munosabati bilan ham bog'liqdir.

O'zlashtirmaslik, o'quvchilarning deviant xulqi muammolari bo'yicha o'zbek va xorijiy olimlarning tadqiqot materiallari, bizning yuqori sinflar rahbarlari va o'quvchilari bilan o'tkazgan suhbatlar ko'rsatadiki, o'smirlarda odatda o'zining tengdoshlari bilan guruhlashishga, ko'chadagi guruhlar bilan vaqt o'tkazish va muloqot qilishga, qarama qarshi jins vakillari bilan erta munosabat o'rnatishga qiziqish paydo bo'ladi.

Ta'lim olish va jamoadan yuz o'g'irgan o'smir o'z kelajagi, orzu-umidlarini maktab va jamoa faoliyatiga bog'lashdan ko'ra e'tiqod va qarashlari mos bo'lgan boshqa kishilardan najot izlaydi. Natijada o'smir ijtimoiy xavfli guruh ta'siriga tushib qoladi.

O'smir o'g'il bolalarda katta yoshdagi sudlangan kishilardan olingan axborotlar qiziqish uyg'otishi mumkin. Ular jinoiy guruhlar to'g'risidagi tushunchalar haqida, erkaklar kuchi va ularning mustaqilligining ustuvorligi, jamiyatdan erkin bo'lgan hayotning romantikalari to'g'risida so'zlaydilar. Bu esa o'smirlarda insoniy qadriyatlar to'g'risida noto'g'ri tasavvurlar, egoizm, o'qishga bo'lgan salbiy munosabatlar va delinkvent (xuquqbuzarlik) xulqini shakllantiradi.

O'smirning o'qishga munosabatiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi boshqa sabablar – bular:

- ota yoki ona bilan nizoli munosabatlar;
- ota-onalarning o'zlarining aksil ijtimoiy xulqlari (janjallar, alkogolizm, urishlar va h.k.z);
- ota-onaning bolaga nisbatan e'tiboring kamligi;
- oilada tarbiyaning kamchiliklari kabilar o'quvchi-o'smirlarning psixik rivojlanishida va ularning o'qishida nuqsonlar keltirib chiqaradi.

Shular bilan bog'liq holda bolalarda depressiyalar, maktab dezadaptatsiyasi (maktabga moslashganlikning buzilishi), xulqidagi va tengdoshlari, o'qituvchilari, oila a'zolari bilan munosabatlarning buzilishlari paydo bo'lishi mumkin.

Bola ularga jahl qilib uyda, yoki maktabda o'g'irlik qilish xolatlarini kuzatishimiz mumkin. Orzu qilgan narsasiga egalik qilish-bu tuyg'ularning faqat bittasigina bo'lib, bundan tashqari boladagi nojo'ya ish ustida qo'lga tushish xavfi, qilgan ishi uchun uyalish hissi, aybining fosh bo'lib qolishidan qo'rquv kabi bir qator tuyg'ular uni qiynay boshlaydi. Birozdan keyin buyumning qayerdan kelganini aytmay turib, undan foydalana olmasligini tushunadi. Agar ota-ona e'tiborli bo'lsa, bu ishning uddasidan chiqish bola uchun ancha mushkul kechadi. Biroz muddatdan keyin esa buyum egasining iztiroblariga guvoh bo'ladilar. Buning sababchisi o'zi ekanligini yaxshi biladi. Atrofdagilarning o'g'rining sha'niga aytayotgan gaplarini eshitadi. O'sha odam o'zi ekanligini bilib qolishlaridan qattiq qo'rqadi. Bola to'g'ri tarbiyalangan bo'lsa bolada o'g'irlik qilmaslik hissini shakllanadi, agar uning bu ishi fosh qilinmay qolsa ham.

Agar o'g'irligi fosh bo'lib qolsa, bola taftish jarayonini, undan keyin esa odamlar ichida uzr so'rash holatlarini boshidan o'tkazadi. Bularning hammasi uning kelgusi hayoti uchun dars bo'ladi. Bunday holatlarda jazo me'yorini to'g'ri belgilash juda muhim. Bir tomondan, bola o'zini yomon ko'rib qolishmaganini, gunohi kechirilishi mumkinligini va ishonchni yo'qotmaganini his qilishi lozim bo'lsa, ikkinchi tomondan, qilgan aybining jiddiyligini ham tushunib yetishi kerak. Ayrim bolalar o'g'irlikni bir necha marotaba qilishadi. Bunday bolalar sirasiga asosan e'tiborsiz qolgan bolalar kiradi. Ular atrofdagilardan o'ziga nisbatan hech qanday mehr-muhabbat kutishmaydi. Bunday bolalar odamlar ko'zi o'ngida hech narsa yo'qotmaymiz, deb o'ylashadi va fosh qilinmay qolgan o'g'irliklarini omad deb tushunadilar. Ular o'g'irlikni o'ylab, ehtiyotkorlik bilan amalga oshiradilar. Nojo'ya ish ustida qo'lga tushmaslik uchun barcha ehtiyot choralarini ko'radilar. Qo'lga kiritgan narsalarining paydo bo'lib qolganiga sabab va bahonalar topadilar. Arzimagan narsalar uchun esa tahlikaga tushib o'tirmaydilar. Ayrim bolalar o'g'irlik qilib, ota-onalaridan o'ziga nisbatan e'tiborsizliklari uchun qasd olmoqchi

bo'ladilar. Bunday holatlar ko'pincha ota-onalik tuyg'ularini odamlar ichida ko'z-ko'z qiladigan, asl holat esa buning teskarisi bo'lgan oilalarda sodir bo'ladi. Bu kabi oilalardagi bolalar o'zlarini qafasdagi g'aroyib quyunchadek his qiladilar. O'g'irlik sodir qilish bilan ular go'yoki atrofdagilarga: "Hamma narsa siz o'ylagandek yaxshi emas, sizni aldashyapti, menga yordam bering", deya ogohlantirish berayotganga o'xshaydilar. Bu ogohlantirish bir vaqtning o'zida ota-onalarga ham yo'naltirilgan bo'lib: "Agar ko'zbo'yamachilikni to'xtatmasangiz, men sizni fosh qilaman va ikkiyuzlamachilik qilishingizga yo'l qo'ymayman", degan ma'nolarni bildiradi.

Bunday holatlarda ota-onalar farzandlari bilan munosabatlarini qayta ko'rib chiqishlari lozim. O'g'irlik o'ch olish sifatida faqat ota-onaga emas, balki boshqalarga ham qaratilgan bo'lishi mumkin. Masalan, bola o'ziga yoqib qolgan narsani bir muddatga so'raganda rad javobini olgan bo'lsa: "Men sendan so'radim, sen esa qizg'anding. Shuning uchun mana senga!" degandek ish tutadi. Bunday o'g'irliklar bola uchun odatdagi holga aylanib qolishi mumkin. Bu kabi hodisalar ko'proq noroziliklarini ochiq-oydin ifoda qilmaydigan, arazchi o'g'il bolalarda sodir bo'ladi. Ular to'planib qolgan noxush kayfiyatlarini chiqarish uchun sabab qidiradi va ko'pincha o'g'irlik yoki shunga o'xshash boshqa holatlarda (masalan, "aybdor"ning narsasiga ziyon yetkazish)namoyon bo'ladi. Agar bolaga norozilik his-tuyg'ularini to'g'ri ifodalash o'rgatilsa, unda o'g'irlik qilishga moyillik asta-sekin kamayib, o'z-o'zidan yo'qoladi.

Ko'pchilik hollarda ota-onalar bolaning intizomni buzilishiga yomon o'qishi va o'zini yomon tutishiga maktab aybdor deb hisoblaydilar. Bolaning o'qishga bo'lgan salbiy munosabati va uning yomon o'zlashtirishiga o'qituvchilarni, aksil axloqiy harakatlari va deviant axloqni "ko'chani" ayblaydilar. Lekin, ish bilan band bo'lgan ota-onalar ko'pchilik hollarda bolalar tarbiyasidan o'zlarini chetga oladilar, ularning bolalari bilan bo'lgan munosabatlaridagi xatoliklar ko'pchilik hollarda maktabning o'qituvchilari salbiy ta'siri sabab bo'lishi mumkin:

- o'quvchilarga nisbatan avtoritar, buyruqbozlik ohangidagi munosabat ko'rsatish, qo'pol psixologik ta'sir, o'qitish metodlarining passiv va majburiy

tavsiflanishi, pedagogik muloqot texnikasi darajasining pastligi bilan qo‘shilib ketadi.

Xulosa. Xulosa qilib aytish joizki, o‘qishga bo‘lgan salbiy munosabat o‘smirlarga pedagoglar va ayniqsa ota-onalar tomonidan ko‘rsatiladigan jazoli ta’sir choralari kam samarali bo‘lib, ba’zan esa teskari natijaga – o‘qishdan butunlay bosh tortishga ham olib kelishi mumkin. Bunday o‘smirlarga nisbatan diqqat, e’tibor, sabr-toqat ko‘rsatish lozim. O‘rganishga bo‘lgan salbiy munosabatni yengish o‘quvchi-o‘smirning fanlar bo‘yicha bilimlarni egallash maqsadida o‘quv ishlarida rag‘batlantiruvchi o‘qishning ijobiy motivlarini tarbiyalash, yaxshi hissiyotlar va intiluvchanlik sifatlarini shakllantirish bilan bog‘liq. Bu yo‘nalishda ota-onalar va pedagoglar uchun quyidagi tavsiyalar yordam berishi mumkin.

O‘quvchilarga beriladigan yordam va ko‘riladigan choralar:

- Bolani yaxshi inson ekanligini o‘ziga tez-tez aytib turish;

- Har qanday holatda ham bolaga baqirmaslik;

Bola bilan ijobiy hissiy muloqot o‘rnatish;

Agar munosib bo‘lsa bolani maqtashni unutmashlik;

Darslarni tayyorlash uchun vaqt va doimiy joyni belgilash;

Uy vazifasini bajarishni har kuni nazorat qilish;

Bolani topshiriqni bajarayotgan vaqtda chalg‘imaslikka o‘rgatish;

Bolaga o‘qishida yordam berish uchun barcha ishlarni chetga surish;

Tezda samaraga erishilmaganidan umidsizlanmaslik;

Muvaffaqiyatsizliklarga bosiqlik bilan yondashish, jazolamaslik, bolaga baqirmaslik;

Ota-onalarning o‘zlari bolaga yordam berishni taklif etishlari.

Bola bilan ijobiy aloqa o‘rnatish yo‘llari:

Nizoni keltirib chiqaradigan barcha holatlarni to‘g‘rilash;

Dakki berishni to‘xtatish;

Agar munosib bo‘lsa bolani maqtashni unutmashlik;

O‘quv ishlarini to‘g‘rilashga katta umid bog‘lamaslik;

Bolangiz nima bilan yashayotganligiga, uni nima qiziqtirishiga qiziqish va bilish;

Bolaning shaxsiy hayotiga kirishish va unga oila nima bilan yashayotganligini tushuntirish;

Uning xarajatlarini birgalikda rejalashtirish.

O'smirlarga darslarga bo'lgan salbiy ta'sirni va o'zlashtirmaslikni yengishda o'qituvchining maqbul choralari:

O'quv ishlarini rejalashtirishda yordam: takrorlashlarni va o'tkazib yuborilganlarni yo'qotish uchun mashqlar minimumini rejalashtirish.

O'quv faoliyatini maqtov, muvaffaqiyatli holatlarni yaratish, darslarda faol ishlash va uy vazifalarini bajarishga undash orqali rag'batlantirish.

Doimiy nazorat, o'quvchini tez-tez so'roq qilish, barcha uy vazifalarini tekshirish, o'quv ishlarida o'z-o'zini doimiy nazorat qilishga o'rgatish.

O'quvchining mustaqil ishini tashkil qilish orqali o'zlashtirmaslikni yengish mumkin bo'lmagan holda, o'zlashtirmagan o'quvchi va unga biriktirilgan yordamchi o'quvchiga topshiriq bergan holda o'zaro yordam tashkil qilish.

Dasturiy materialning katta qismi o'tkazib yuborilganda o'qituvchining o'zi o'quvchi bilan qo'shimcha dars o'tkazadi.

So'rash davrida alohida hayrixoxlik muhitini yaratish. So'rash sur'atini pasaytirish, doska oldida uzoqroq tayyorlanishga ruxsat berish.

O'quvchiga javobning namunaviy rejasini taklif qilish, shunga asoslanib u doska oldida javob beradi. Baho, qo'llab-quvvatlash, maqtov bilan rag'batlantirish.

Yangi materialni bayon qilganda mavzuni o'zlashtirishga bo'lgan qiziqishni qo'llab quvvatlash choralarini ko'rish. Past o'zlashtiruvchilarga o'quv materialini tushunganligi darajasini aniqlash uchun savollar bilan tez-tez murojaat qilish.

Darsda mustaqil ishlarni tashkil qilishda past o'zlashtiruvchi guruhlar uchun mashqlarning sonini ko'paytirish emas, balki ularning samarali tizimini tanlab olish. Topshiriqni bajarish ketma-ketligini mukammalroq tushuntirish.

Kutilishi mumkin bo'lgan qiyinchiliklar to'g'risida ogohlantirish, yo'naltiruvchi harakat rejasi bo'lgan kartochkalardan foydalanish. Topshiriqlarni

bajarish bosqichlariga bo‘lib chiqish. Avvalroq bajarilgan o‘xshash topshiriqlarni eslatish.

Topshiriqni bajarishning uslubi yoki amallarini eslatish. U yoki bu harakat, qoidani aktallashtirishning zaruratini ko‘rsatish. Ushbu masala yoki mashqni bajarish uchun zarur bo‘lgan qoida yoki xususiyatni eslatish.

Topshiriqlarni bajarishning maqbul yo‘llari, ularni rasmiylashtirishga bo‘lgan talablar to‘g‘risida yo‘riqnoma berish. Past o‘zlashtiruvchilarning mustaqil harakatlarini rag‘batlantirish, ularning faoliyatlari ustidan yanada qattiqroq nazorat o‘rnatish, xatolarni ko‘rsatib berish, xatolarni tekshirish va ularni tuzatishga yordam berish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Rashidov H.F., Musurmanov R., Alimxodjaeva S. Dars intizomiga salbiy munosabatdagi o‘quvchilarga nisbatan konstruktiv ta’sir etish amaliyoti. Toshkent. O‘zNIIPN, 2013. 86 b.

2. Bezzubova Y.B. Tipologiya shkolnoy dezadaptatsii // V kn.: "Shkolnaya dezadaptatsiya: Emotsionalnie i stressovie rasstroystva u detey i podrostkov. Materiali Vserossiyskoy nauchno-prakticheskoy konferentsii 25-27 oktyabrya 1995 g. Moskva, 1995. - s.33-34.

3. Garganeyev S.V., Balashov P.P. Mexanizmi shkolnoy dezadaptatsii podrostkov i puti yeyo preodoleniya // Vestnik Moskovskogo Universiteta. – 2003. - №1 (27). - S.106-109.